

ОБҐРУНТУВАННЯ НЕОБХІДНОСТІ ВВЕДЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПРАВОВИЙ РЕЖИМ» У НАУКУ ТРУДОВОГО ПРАВА

THE SUBMISSION OF THE NECESSITY OF INTRODUCING THE CONCEPT OF "LEGAL REGIME" TO THE SCIENCE OF LABOR LAW

Вакарюк Л.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного права юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

У статті обґрунтовується доцільність концептуалізації правового режиму в трудовому праві України. Визначаються властивості правового режиму, які дозволяють довести необхідність введення такої концепції в науку трудового права. Робиться висновок про можливість за допомогою такого нововведення вирішити накопичені проблеми у цій галузі права.

Ключові слова: правовий режим, трудове право, правове регулювання, проблеми, системність, ефективність.

В статье обосновывается целесообразность концептуализации правового режима в трудовом праве Украины. Определяются свойства правового режима, которые позволяют доказать необходимость введения такой концепции в науку трудового права. Делается вывод о возможности при помощи такого нововведения решить накопленные проблемы в данной отрасли права.

Ключевые слова: правовой режим, трудовое право, правовое регулирование, проблемы, системность, эффективность.

The article substantiated the expediency of the legal regime conceptualization in the labour law of Ukraine. The legal regime properties are being determined, which allow to prove the necessity of this concept implementation in the science of labour law. It is concluded that it is possible to solve the accumulated problems in this field of law with the help of such an innovation.

Key words: legal regime, labour law, legal regulation, problems, systemacy, efficiency.

Постановка проблеми. Сьогодні наука трудового права України потребує певного упорядкування в плані подальшого як загальнотеоретичного, так і внутрішнього спрямування, оскільки наявні численні наукові розробки здійснюються розрізнено, несистемно та непослідовно. Видається, що змінити цю негативну тенденцію можливо, лише привівши наукове знання у певну систему, проте аналіз наукової термінологічної бази національного трудового права сьогодні свідчить про відсутність такої системоутворюючої категорії в науці трудового права, яка б дозволила це зробити. Тому актуальним завданням науки трудового права є введення нового поняття «правовий режим» у дану галузь права.

Стан опрацювання. Питанню правового режиму і раніше приділяли увагу чимало науковців різних галузей права: С.С.Алексєєв [1; 2], В.В. Васькін [3], Є.О. Суханов [4], В.І. Сенчищев [5], Н.І. Матузов та А.В. Малько [6], В.М. Корельський та В.Д. Перевалов [7], С.С. Маїлян [8] та ін.; останнім часом це питання не втрачає своєї актуальності, серед молодих учених цьому питанню присвятили роботи Г.С. Беляєва [9], І.О. Соколова [10], Н.В. Агафонова [11], В.М. Комарницький [12], А.В. Луняченко [13], А.С. Славко [14] та ін. У 2013–2015 рр. питання про введення в науку трудового права поняття правового режиму підняв к.ю.н. О.А. Яковлев [15]. Проте, на жаль, подальшого розвитку ця проблематика в дослідженнях О.А. Яковлева не отримала. Викладене вказує на те, що цей напрямок дослідження є перспектив-

ним, доцільним, актуальним, проте поки-що практично невивченим.

Метою статті є обґрунтування доцільності та необхідності введення в термінологічний базис науки трудового права поняття «правовий режим».

Виклад основного матеріалу. Сьогодні українська наука трудового права динамічно розвивається: кожен рік захищаються нові кандидатські, докторські дисертації. Серед них є досить серйозні наукові розробки, які формують подальший науковий базис та визначають шляхи розвитку трудо-правової науки в Україні. Чимало робіт мають фундаментальний характер, будучи основоположниками нових теорій та течій. Однак, як ще у 2014 р. зазначала відомий фахівець у галузі трудового права Н.М. Хуторян, в Україні «незважаючи на те, що вирішенню ряду проблем у галузі трудового права та права соціального забезпечення приділялася певна увага ученими-правознавцями, досі, на жаль, не створена доктрина розвитку трудового права як галузі права, галузі законодавства та галузі науки, не визначено цілісного наукового бачення подальшого їх розвитку. Це, вочевидь, призвело до ряду негативних наслідків. По-перше, реформування трудового законодавства відбувається безсистемно, законодавство, яке приймається, далеке від досконалості, про що свідчать його часті зміни та проблеми в правозастосуванні. Досі не прийнятий новий Трудовий кодекс України» [16, с.121].

С.В. Венедіктов також вказує на те, що «сьогодні, на жаль, відсутні фундаментальні, теоретично

грунтовні та практично вивірені наукові розробки в царині трудового права України, а пропозиції, отримані в дисертаційних дослідженнях стосовно вдосконалення чинного законодавства, не використовуються належним чином державними органами у підготовці проектів нормативних актів у цій галузі. Треба визнати, що в умовах нових форм господарювання виникають принципово нові трудові взаємовідносини між роботодавцями та працівниками в процесі реалізації їх суб'єктивного права на працю. Ці відносини потребують вироблення відповідних концептуальних підходів до правового регулювання процесу праці за різних форм власності, оскільки праця як була, так і залишається основним джерелом добробуту як конкретної людини, так і суспільства в цілому» [17, с. 21]. Тому вчений наполягає на тому, що «українська юридична наука має більш ефективно реалізувати свій теоретичний потенціал. Йдеться про наукове опрацювання сучасної вітчизняної правової парадигми, адекватної нинішнім соціально-політичним реаліям, об'єктивним закономірностям правового процесу» [17, с. 23].

Слід погодитися із вказаними зауваженнями вчених, оскільки дійсно наука трудового права сьогодні характеризується певною мірою безсистемністю, неузгодженістю та внутрішніми протиріччями. Наприклад, одноставно науковцями не вирішено питання, що стосується подальшого вектору розвитку трудового права. Так, наприклад, В.С. Венедіктов вказує на те, що подальше правове регулювання трудових відносин може відбуватися у трьох напрямках: 1) змішане правове регулювання, як у країнах Європейського Союзу. Укладається договір найму послуг, зміст якого регламентується нормами як трудового, так і цивільного законодавства; 2) залишити правове регулювання таким, яке воно існує зараз, з відповідною імплементацією норм та стандартів європейського права, і продовжити наукову дискусію з ученими в галузі цивільного права про галузеву належність трудового договору і трудових відносин; 3) абсолютно нові концептуальні рішення з урахуванням специфіки національного правового регулювання, історичного менталітету, територіального розташування України із запозиченням прийнятного для нашого суспільства позитивного досвіду європейських країн, а також сталих та укорінених у суспільстві понять та категорій національного трудового права [17, с. 22]. Отже, єдності щодо того, яким чином розвиватиметься трудове право, серед вчених поки що не досягнуто.

Невирішеним є і питання, що стосується базових засад правового регулювання трудових відносин. Наприклад, Д. Новіков пише про те, що «сучасне посилення гнучкості регулювання трудових відносин насправді означає зниження ступеня соціального захисту працюючих, заробітної плати найманих працівників, а заклик до посилення гнучкості є лише погано приховуваною спробою позбавити трудящих завоювань, набутих ними у ході багаторічної політичної та профспілкової активності», а тому вчений категорично заявляє про необхідність

доктрині трудового права ґрунтуватися на такій складовій частині, як ортодоксальність. На противагу поширеному сьогодні підходу до головної засади правового регулювання трудових відносин у вигляді дотримання балансу між інтересами роботодавців та працівників (так, Н.М. Хуторян переконливо доводить помилковість обох підходів: і пріоритету виробництва за рахунок зловживання правами та інтересами працівників, і пріоритету прав працівників за рахунок ігнорування інтересів роботодавців, та наполягає на тому, що «побудова всього трудового законодавства і його основи Кодексу повинна ґрунтуватися на збалансуванні виробничої та захисної функцій» [16, с. 124]), дослідник наголошує на необхідності дотримання класичного вчення про пріоритетність інтересів працівників, вказуючи, що «трудоному праву слід поглянути на своє місце у правовій системі країни, зрозуміти, що, не будучи максимально ортодоксальним, воно приречене у кращому разі обслуговувати інтереси крупного приватного капіталу, а у гіршому – зникнути або бути заміненим менеджерськими дослідженнями про управління персоналом та корпоративними кодексами. Ортодоксальність трудового права є неодмінною умовою затвердження підвищення рівня та якості життя українців у якості ідеологічного постулату та практичного базису діяльності держави» [18, с. 313–315]. Тож, як бачимо, питання, що буде покладено в основу правового регулювання трудових відносин, залишається відкритим.

Отже, викладене підтверджує наявність певних складнощів та прогалин у формуванні та розвитку правової доктрини трудового права. Як зазначає Н.Д. Гетьманцева, «корінна зміна змісту виробничих відносин, якою зумовлений сучасний стан розвитку українського суспільства, потребує серйозного дослідження концептуальних питань щодо місця, сутності, особливостей і ролі трудового права як самостійної галузі у системі права України, соціальної цінності трудового права та суттєвої важливості цього факту для суспільства» [19, с. 8]. Н.М. Хуторян справедливо зазначає, що «кодіфікація законодавства повинна базуватися на якісній теорії трудового права. Тому наступним завданням науки трудового права є розробка наукової доктрини трудового права та акта-доктрини розвитку трудового законодавства» [16, с. 122]. Вирішенню цього завдання, на нашу думку, може сприяти введення в науку трудового права цілісної, науково вивіреної та аргументованої концепції правового режиму.

Зауважимо, що єдиного та одноставного визначення правового режиму ані в певних галузях, ані загалом в теорії права поки що не існує. Однак ще у 2000 р. І.В. Жилінкова [20], досліджуючи на рівні докторської дисертації питання проблем правового режиму майна членів сім'ї, здійснила усесторонній аналіз застосування та визначення вказаного поняття і дійшла висновку, що, «незважаючи на деякі розходження у визначеннях, є ряд моментів, які їх об'єднують. По-перше, правовий режим характеризується як певний порядок регулювання суспільних

відносин. По-друге, як елемент правової системи, правовий режим співвідноситься із певним, визначеним об'єктом регулювання, в якості якого виступають ті чи інші види суспільних відносин. По-третє, поняття правового режиму включає певну мету чи спрямованість регулювання. Ці моменти дають можливість сконцентрувати увагу на головних функціональних характеристиках категорії «правовий режим», виявити ті ознаки цього поняття, які визначають його правову природу» [20, с. 40–41].

Так, вчена справедливо стверджує, що: 1) правовий режим є таким порядком регулювання, який виникає внаслідок дії комплексу взаємопов'язаних правових засобів; 2) правовий режим – такий порядок регулювання, який має єдиний регулятивний стержень, висхідний правовий початок, що визначає його загальну спрямованість; 3) правовий режим – це такий порядок регулювання відносин, який може включати всі способи та типи правового регулювання, в різноманітному їх поєднанні, зі збереженням єдиного правового початку та спрямування; 4) правовий режим – це рухома, така, що постійно розвивається, правова категорія [20, с. 40–41]. Далі дослідниця зауважує, що однією із найбільш важливих особливостей правових режимів є те, що вони мають міжгалузевий характер, оскільки включають в себе правові засоби, що належать до різних галузей права [20, с. 64].

Проаналізувавши підходи до розуміння правового режиму в загальній теорії права та визначення цього поняття в межах інших галузевих наук, можемо виділити такі властивості поняття «правовий режим» як: 1) системність, яка проявляється у взаємній узгодженості та взаємній пов'язаності його елементів, підпорядкуванні всього правового регулювання єдиній меті, зосередженні всіх правових засобів навколо цієї мети; 2) динамічність; 3) єдність у висхідному початку та збереження цієї єдності стосовно певного об'єкта на всіх етапах правового регулювання та правозастосування; 4) спеціалізований характер, що проявляється у встановленні особливого порядку правового регулювання певної групи суспільних відносин; 5) цілеспрямованість правового регулювання, яка відкривається в меті правового режиму; 6) рухливість, як у бік зміни, так і в бік взагалі зникнення; 7) сконцентрованість правових норм навколо заданої тематики (правового регулювання конкретних суспільних відносин чи їх груп), що дозволяє чітко та струнко вибудовувати комплекси правових засобів, групувати правові норми, проектувати та впроваджувати нові правові механізми.

Таким чином, відповідаючи на питання, чому саме введення поняття «правовий режим» може допомогти вирішити накопичені в науці трудового права вищевказані проблеми, слід звернутися до перелічених властивостей правового режиму як особливого порядку правового регулювання суспільних відносин. Адже науці трудового права бракує такої наукової розробки, за допомогою якої наука отримала б новий поштовх у систематизації вже наявних знань, теорій, пропозицій. Вважаємо, що такою

розробкою має стати концептуалізація правового режиму в трудовому праві України, за допомогою чого можливо буде: по-перше, розробити теорію правового режиму трудового права України взагалі, тобто окреслити його мету, визначити його об'єкти та суб'єкти, проаналізувати застосовувані сьогодні методи правового регулювання та з'ясувати, чи відповідають вони поставленій меті правового регулювання суспільних відносин із приводу праці, визначити достатність передбачених чинним трудовим законодавством гарантій у досліджуваній галузі, визначити відповідність сучасної концепції відповідальності сутності та меті правового регулювання трудових відносин та відносин, із ними пов'язаних. І, що вкрай важливо, всі ці питання можуть бути вивчені, проаналізовані та структуровані в межах єдиного комплексного дослідження, будучи спрямовані концепцією правового режиму як його елементарні складові частини, що перебувають у безумовній залежності та взаємодії.

По-друге, концептуалізація правового режиму в трудовому праві України дозволить визначити види правових режимів всередині національного трудового права та, відповідно, систематизувати наявні наукові знання про них, порівняти їх із наявними правовими нормами, якими вони врегульовуються, та встановити можливі подальші напрямки наукових розвідок, напрямки вдосконалення правового регулювання трудових відносин та із ними пов'язаних відносин.

На практиці саме «правовий режим», як рухлива і динамічна структура, здатний забезпечити ефективність правового регулювання, оскільки, будучи сконцентрованим правовим регулюванням, дозволяє найбільш швидко та точно (у разі дослідження саме через призму правового режиму певних суспільних відносин) виявити прогалини у правовому регулюванні об'єкта правового режиму. Тобто, якщо правильно розробити структуру правового режиму, його основні критерії та ознаки, то, аналізуючи певний об'єкт за цими критеріями, розкладаючи його на елементарні складові частини, можливо найбільш цілісно та всебічно встановити можливі проблеми у правовому регулюванні цього об'єкта. Натомість правове регулювання в цілому не завжди може забезпечити такий ефект через різноплановість, різноманітність та різнобічність аспектів правового регулювання. Окрім того, правовому регулюванню не завжди притаманна системність на практиці, оскільки часто певні норми приймаються під тиском вимог часу, лобістів чи інших обставин. Водночас, навіть будучи під тиском обставин, законодавець, намагаючись встановити певний правовий режим якогось об'єкта (суспільних відносин), все одно вимушений «закрити» якийсь базовий перелік питань, який, на його думку, є найбільш важливим щодо цього об'єкта, утворюючи систему правових норм щодо певних суспільних відносин. Правовий механізм, саме в галузевому розумінні, є найбільш наближеним до поняття правового режиму, оскільки правовий режим і є правовим механізмом, із тим

лише уточненням, що, будучи концентрацією правових засобів, особливим їх поєднанням із певним співвідношенням, він є більш специфічним правовим регулюванням, а тому правовий режим описує стан правового механізму у відповідний період часу чи у відповідних умовах.

Висновок. О.А. Яковлев відзначає: «правові режими ніколи не складали предмета спеціальних досліджень з боку вчених у галузі трудового права. Показово у цьому сенсі, що категорія «правовий режим», попри її понятійну цінність і важливість, майже не згадується у навчальній літературі з трудо-

вого права (за винятком режиму праці) ані в аспекті місця трудового права у системі вітчизняного права, ані в контексті правового регулювання трудових відносин» [15, с. 152]. Проте вищевикладене яскраво демонструє доцільність, актуальність та важливість введення цього поняття у науку трудового права, але із важливим зауваженням – повноцінної розробки та формування цілісної концепції правового режиму в трудовому праві задля уникнення введення додаткової нової плутанини на теоретичному рівні та для уникнення формального застосування цього важливого термінологічного поняття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексеев С.С. Общие дозволения и общие запреты в советском праве. М.: Юрид.лит., 1989. 287 с.
2. Проблемы теории государства и права: учебник / под ред. С.С. Алексеева. М.: Юрид. лит., 1987. 448 с.
3. Васькин В.В. Правовой режим имущества и юридические способы его охраны и защиты. Проблемы правового режима имущества в условиях концентрации и специализации производства: Межвуз. сб. статей. Куйбышев. 1983. С. 120–128.
4. Гражданское право: в 2 т. / под ред. Е.А. Суханова. М.: БЕК, 1994. Т. 1. 384 с.
5. Сенчищев В.И. Объект гражданского правоотношения. Актуальные проблемы гражданского права / под ред. М.И. Брагинского. М.: Статут, 1999. С. 109–160.
6. Теория государства и права / под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. М.: Юристъ, 1997. 672 с.
7. Теория государства и права: учебник / под ред. В.М. Корельского, В.Д. Перевалова. М.: Изд. группа ИНФРА-М-НОРМА, 1997. 570 с.
8. Маилян С.С. Административно-правовые режимы в теории административного права и практике государственного управления правоохранительной деятельностью: дисс. ... док. юрид. наук: 12.00.14. Москва. 2002. 284 с.
9. Беляева Г.С. Правовой режим в общетеоретическом измерении: монография. М.: Юрлитинформ, 2013. 240 с.
10. Соколова І.О. Правовой режим: поняття, особливості, різновиди: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Х., 2011. 22 с.
11. Агафонова Н.В. Правовой режим акредитиву як форми безготівкових розрахунків: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2002. 192 с.
12. Комарницький В.Р. Правовой режим зон надзвичайних екологічних ситуацій в Україні: монографія. Луганськ, РВВ ЛАВС, 2002. 152 с.
13. Луняченко А.В. Правовой режим земель сільськогосподарського призначення, які належать громадянам на праві власності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. К., 2002. 16 с.
14. Славко А.С. Підходи до законодавчого визначення поняття «правовой режим». Наук. вісн. Херсонського держ. ун-ту. Серія «Юридичні науки». 2017. Вип. 3. Т. 2. С. 57–60.
15. Яковлев О.А. Категорія «правовой режим» у трудовому праві: постановка питання і підходи до його вирішення. Право та інноваційне суспільство: електрон. наук. вид. 2015. № 1 (4). URL: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2015/04/Yakovlev.pdf>.
16. Хуторян Н.М. Напрямки розвитку трудового права. Правова держава. Вип. 25. С. 121–133.
17. Венедіктов В.С. Концептуальні засади сучасного розвитку трудового права України. Сучасні проблеми трудового та пенсійного законодавства: матеріали IV Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Харків, 27 листопада 2015 р.) / за заг. ред. К.Ю. Мельника. Х.: ХНУВС, 2015. С. 20–24. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/423/Sych_prob1_tryd_ta_pens_zakonodav_2015.pdf?sequence=1.
18. Новіков Д. Ортодоксальність як фундаментальна складова доктрини трудового права. Правова реформа: концепція, мета, впровадження. 2017. С. 313–315. URL: http://www.academia.edu/35314984/Ортодоксальність_як_фундаментальна_складова_доктрини_трудового_права
19. Гетьманцева Н.Д. Особливості правового регулювання трудових відносин: монографія. Чернівці: Технодрук, 2015. 592 с.
20. Жилинкова И.В. Проблемы правового режима имущества членов семьи: дис. ... док. юрид. наук: 12.00.03. Х., 2000. 407 с.